

Денисик Т.І., Кравцова І.В.,
Воловик В.М., Канська В.В.,
Атаман А.В., Денисик Б.Г.

Гуманістичні антропогенні ландшафти

Серія: "Сучасна природа і ландшафти України"

ПЕРЕДМОВА

Гуманістичні погляди у ландшафтознавстві попри їх глибоке коріння, набули суттєвого значення лише наприкінці ХХ – початку

ХХІ ст. Це було зумовлено зародженням та активним розвитком, упродовж цього проміжку часу антропогенного ландшафтознавства. Група гуманістичних антропогенних ландшафтів об'єднує рекреаційні, садово-паркові, сакральні й тафальні ландшафти. Детальніше пізнані рекреаційні й садово-паркові ландшафти, дослідження сакральних і тафальних лише започатковано.

Головною причиною часткового несприйняття гуманістичних поглядів ландшафтознавцями є необхідність об'єднання ландшафтознавчих, культурних і суто психологічних основ, де ландшафтознавчі не завжди переважають. Крім цього, гуманістичні антропогенні ландшафти не пов'язані з виробництвом матеріальних благ. Однак, їх значення у сучасній життєдіяльності людей не менша, ніж інших антропогенних ландшафтів. Не випадково з початку ХХІ ст. ландшафтознавці України (Пашенко В.М., Гродзинський М.Д., Тютюнник Ю.Г., Петлін В.М.) та зарубіжжя (Warf Barney, Hira Lal Yadav, Rob Kitchin) значно більше уваги почали приділяти розвитку й обґрунтуванню гуманістичних поглядів у сучасному ландшафтознавстві.

В основі гуманістичного підходу до пізнання ландшафтних комплексів є поняття їх гуманістично-ресурсного потенціалу. Під ним розуміють ті ландшафтні особливості, які здатні викликати

УДК 911.53

ББК 26.82(4 УКР)

Ухвалено до друку вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 10 від 17.05.2023 р.)

Рецензенти:

Петлін В.М., доктор географічних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Кізіньська К.Й., доктор географічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Гудзевич А.В., доктор географічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Денисюк Г.І., Кравцова І.В., Воловик В.М., Канська В.В., Атаман Л.В., Денисюк Б.Г. Гуманістичні антропогенні ландшафти: монографія [за редакцією Г.І. Денисюка]. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2023. 346 с. (Серія «Сучасна природа і ландшафти України»).

ISBN 978-617-552-387-2

У монографії розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження гуманістичних антропогенних ландшафтів, що об'єднують рекреаційні, садово-паркові та сакральньо-тафальні ландшафти (моделний регіон – Поділля). У структурі рекреаційних досліджено особливості формування, функціонування й сучасну специфіку оздоровчих та паркових ландшафтів; у структурі сакральньо-тафальних ландшафтів – місця релігійного характеру та комплекси, пов'язані з похованнями. Запропоновано і обґрунтовано напрями раціонального використання та охорони структур рекреаційних та сакральньо-тафальних ландшафтів регіону.

Для географів, ландшафтознавців, біологів та екологів, фахівців різних господарських галузей, охорони природи та раціонального використання природних ресурсів, краєзнавців, вчителів і студентів.

Denysuk G.I., Kravtsova I.V., Volovyk V.M., Kanska V.V., Ataman L.V., Denysuk B.G. Humanistic anthropogenic landscapes: monograph. [Edited by G.I. Denysuk]. Vinnytsia: LLC «TVORY», 2023. 346 p. (Series "Modern nature and landscapes of Ukraine").

The monograph explores the theoretical and methodological foundations of researching humanistic anthropogenic landscapes that encompass recreational, garden-park, and sacred-tafal landscapes (Podillia was chosen as a model region). Within the structure of recreational landscapes, the peculiarities of formation, functioning, and contemporary specifics of health-improving and park landscapes are examined. In the structure of sacred-funeral landscapes, places of religious significance and complexes related to burials are investigated. The directions for the rational use and conservation of the structures of recreational and sacred-tafal landscapes in the region are proposed and substantiated.

For geographers, landscape scientists, biologists and ecologists, specialists in various economic fields, nature protection and rational use of natural resources, local historians, teachers and students.

ISBN 978-617-552-387-2

Ukraine are classified based on the following criteria: area, time of creation, territory planning style, nature of the impact of human economic activity on objects, functional purpose, landscape structure, indicators of anthropogenic phytogenesis, and communicativeness. The most versatile of them is the classification based on the landscape structure of the territory.

The landscape study of sacred landscapes involves recognizing them as the foundation of ethnocultural landscapes, the heritage of local culture that influences the structure of the chronotope of the region. The research aspects interpret sacred landscapes as those that combine the material and the spiritual, identifying the places of the ethnocultural region that bear the signs of the interaction between the ethnic group and the sacred. Therefore, the model of the sacred landscape includes a vertical component – the hierophanic, and a territorial component – the hierotopic. Among the identified categories of hierotopy associated with the evolution of the ethnocultural landscape, the following can be distinguished: sacred and profane, sacred and religious space, sacred place and sacred landscape.

The classification of sacred landscapes is based on landscape studies, historical-cultural approaches and confessional-religious approaches, which allowed to distinguish two subclasses in the model region: polytheistic and monotheistic, with corresponding landscape variations. The class of sacred landscapes partially belongs to anthropogenic landscapes and partially to natural landscapes (variants of pagan subclass). Within the hierotopies of sacred landscapes, landscape differentiation can be observed. Polytheistic and Christian landscapes are associated with watersheds and slopes, while Jewish landscapes are mainly located in floodplain-terrace areas.

In the humanistic group of anthropogenic landscapes, a class of tafal landscapes is distinguished, which serves as an indicator of the spread of regional ethnocultural pre-ethnic and ethnic stratum. Within this class, two subclasses are identified: burial mounds and megaliths, each with corresponding variations. The tafal landscape act as marker of pre-ethnic stratum, enabling the delineation of ethnocultural landscapes. Sacred and tafal landscapes are genetically related classes of landscapes, thus the term «sacred-tafal» can be used to describe them, justified by their common origin, functional purpose, and territorial location.

Field studies have revealed that the majority of garden-park landscapes in the Right-Bank Forest-Steppe of Ukraine are in an unsatisfactory state. In order to preserve and improve the modern structure of garden-park landscapes, the following measures are necessary: significantly expand their area and improve the functioning of infrastructure elements; order the borders of garden and park landscapes and pay more attention to their paragenetic and paradyamic relationships with the surrounding territories; to clearly outline the role and significance of existing and future garden and park landscapes in the structure of the regional eco-network.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. РЕКРЕАЦІЙНІ ЛАНДШАФТИ	5
1.1. Класифікація та історія формування рекреаційних ландшафтів	6
1.2. Специфіка структури рекреаційних ландшафтів	9
1.3. Процеси і явища в рекреаційних мікросередках	11
1.4. Об'єкт та методи аналізу рекреаційних ландшафтів	25
1.5. Регіональний аналіз рекреаційних ландшафтів	41
Резюме	105
Список використаних джерел	107
РОЗДІЛ 2. САДОВО-ПАРКОВІ ЛАНДШАФТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	112
2.1. Попередній досвід пізнання садово-паркових ландшафтів	112
2.2. Поняття «садово-парковий ландшафт» та його місце у структурі антропогенних ландшафтів	120
2.3. Садово-паркові ландшафти як парадинамічні та парagenетичні системи	130
2.4. Підходи, принципи та методи дослідження	137
2.5. Історико-географічний аналіз формування садово-паркових ландшафтів Правобережної України	145
2.6. Сучасна розбудова та функціонування садово-паркових ландшафтів	178
2.7. Особливості функціонування садово-паркових ландшафтів	203
2.8. Класифікація садово-паркових ландшафтів	212
Резюме	230
Список використаних джерел	233

	346
РОЗДІЛ 3. САКРАЛЬНІ І ТАФАЛЬНІ ЛАНДШАФТИ	235
3.1. Сакральні ландшафти: ієротопія і дефініція	235
3.2. Структура і функціонування сакральних ландшафтів	247
3.3. Класифікація сакральних ландшафтів	253
3.4. Еволюція сакральних ландшафтів	269
3.5. Тафальні ландшафти: класифікація, структура	273
Резюме	300
Список використаних джерел	303
РОЗДІЛ 4. РОЗБУДОВА І РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ	306
4.1. Рекреаційні осередки у збереженні історико-культурної спадщини	306
4.2. Шляхи поліпшення сучасної мережі садово-паркових ландшафтів	314
4.3. Ландшафтний кадастр як вихідна умова моніторингу сакральних ландшафтів	326
Резюме	336
Список використаних джерел	338
ПІСЛЯМОВА	339